

KS. ROMAN SZEWCZYK*

ISTOTA WPROWADZENIA KARTY LAICKOŚCI SZKOŁY FRANCUSKIEJ

1. Zarys procesu laicyzacji we Francji

Od XIII w. obserwujemy we Francji zjawisko oddzielania władzy królewskiej od papieżstwa. Było to ewenementem na skalę europejską, gdzie władza papieska mocno ingerowała w życie narodów, zaś władza królewska była namaszczona przez papieża i w całości jej poddana. Taki stan rzeczy był normą w ówczesnej Europie. Pierwszym władcą, który przeciwstawił się ingerencji papieskiej w sprawy francuskie był Filip Piękny i to właśnie on na przełomie XIII i XIV w. zapoczątkował politykę niezależności wobec Rzymu. Konkordat z 1516 r. regulował podział kompetencji pomiędzy królem i papieżem, a zredagowana na polecenie króla *Deklaracja duchowieństwa Francji* w 1682 r. stanowiła, że władza Kościoła rozciąga się tylko na sprawy duchowe¹.

Wiek XVII i XVIII we Francji to czas wewnętrznych wojen, prześladowań, tarć i napięć pomiędzy Kościołem i władzą państwową. Wydarzeniem, które wycisnęło piętno i nadało kierunek rozwoju stosunków między państwem i Kościołem była rewolucja francuska. I choć, jak twierdzi A. Mezglewski: „Rewolucja francuska w swoim stadium początkowym nie była skierowana ani przeciwko religii w ogóle, ani przeciwko Kościołowi katolickiemu. Jej ostrze zwrócone było przeciwko władzy absolutnej, a naczelną ideą było zlikwidowanie przywilejów stanowych”², to jednak podczas walk rewolucyjnych najsilniejszym pierwiastkiem była dechrystianizacja i działania wymierzone w kler katolicki. Podczas rewolucji niszczone kościoły i mordowano duchowieństwo katolickie. „Podczas rewolucji zamordowanych zostało ok. 3 tysięcy księży

* ks. dr Roman Szewczyk – Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; specjalność: prawo kanoniczne, prawo cywilne, prawo wyznaniowe; wykładowca prawa kanonicznego i europejskiego; e-mail: roman-ba@wp.pl

¹ Por. D. Beresniak, *La laïcité*, Paris 1990, s. 40.

² A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 16.

(czyli 2% ogólnej liczby kapłanów w 1789 r.), a większość duchowieństwa (ponad 32 tys.) została zmuszona do opuszczenia Francji³.

W 1789 r. władze rewolucyjne ogłosiły *Deklarację Praw Człowieka i Obywatela* proklamując gwarancje wolności sumienia i wolności religijnej. Odtąd żaden obywatel, z jednej strony, nie może być prześladowany z powodu przekonań religijnych i może je manifestować na zewnątrz, z drugiej strony, wyznanie obywatela nie może mieć wpływu na jego pozycję w państwie. Religia już więcej nie definiuje obywatela, ale obywatel jako jednostka może określać swoje przekonania religijne i dokonuje się to w sferze prywatnej. W takim ujęciu indywidualne prawo jednostki odróżnia się od sfery publicznej i państwowej. Wybór wiary i przynależność obywatela do kościoła nie zwalnia go od współpracy z innymi obywatelami na rzecz społeczeństwa laickiego⁴.

Po wejściu w życie *Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela* w 1789 r. ukazują się kolejne dekryty, które zmieniają relacje między państwem i Kościołem. I tak dekret z 2 listopada 1789 r. nacjonalizuje własność duchowieństwa i państwo, przejmuje obowiązek regulowania zobowiązań kościoła i utrzymanie duchownych. Kolejnym jednostronnym aktem prawnym jest *Cywilna Konstytucja Duchownych* z 12 lipca 1790 r., która reguluje status prawny duchownych i organizuje praktykowanie wiary katolickiej podporządkowanej władzy państwowej⁵. Rozwiązania zawarte w *Cywilnej Konstytucji Duchownych* potępił papież Pius VI⁶. Na przestrzeni kilku lat – łącznie z dekretem z 21 lutego 1795 r. – wprowadzono reżim rozdzielający państwo od kościoła, ignorowano wcześniejsze zapisy dotyczące wyposażenia duchownych i organizacji kultu, a sama instytucja kościoła poddana została silnym represjom⁷.

Represje i krwawe prześladowanie Kościoła przebiegały z różnym natężeniem aż do czasu, gdy Napoleon Bonaparte wynegocjował Konkordat, który został podpisany przez papieża Piusa VII dnia 15 lipca 1801 r. Wraz z podpisaniem Konkordatu następuje czas pokoju religijnego. Konkordat miał odtworzyć strukturę episkopatu we Francji, choć z wykluczeniem biskupów uznanych za wrogów. Biskupi byli mianowani przez państwo, lecz kanoniczną inwestyturę otrzymywali od papieża. Kościół uznał nacjonalizację dóbr, za co państwo miało utrzymywać materialnie duchownych. Konkordat, który liczył tylko 17 artykułów zostaje sukcesywnie w 1802 r. wzbogacony o 77 „artykułów organicznych”, które wyznaczały nowe stosunki między państwem i kościołem. Pozwalały one władzom państwowym na wykonywanie ścisłej kontroli nad duchownymi, manifestowano niezależność od Rzymu, zakazano biskupom

³ G. Kucharczyk, *Kielnia i cyrklem. Laicyzacja Francji w latach 1870-1914*, Warszawa 2006, s. 19.

⁴ Por. P. Ognier, *La laïcité française: une histoire complexe et tourmentée*, w: *La laïcité a-t-elle perdu la raison?*, Paris 2001, s. 36-37.

⁵ Por. J.B. D'Onorio, *La crise de la laïcité française*, w: *La laïcité au défi de la modernité*, Paris 1990, s. 28-29.

⁶ Por. Pius VI, *Breve Quod Aliquantum*, z dnia 10 marca 1791.

⁷ Por. P. Ognier, *La laïcité française...*, dz. cyt., s. 37.

odbywania regularnych i plenarnych konferencji. W wyniku takiego stanu rzeczy papież Pius VII nie zaakceptował dodanych artykułów organicznych⁸.

Przez cały XIX w. w całej Europie, więc również we Francji, obserwujemy debaty polityczne, których centrum stanowią interesy religijne. Niezależnie od tego czy rządy sprzyjały Kościołowi, czy też były mu wrogie, wszędzie schemat był taki sam. Rewolucja francuska stworzyła podstawy dla późniejszych konfliktów zorganizowanych w dwóch grupach. Na pierwszą składali się zwolennicy *Ancien Régime* i byli oni bezwarunkowymi zwolennikami władzy duchownej. Druga grupa to zwolennicy nowego porządku i zadeklarowani przeciwnicy kościoła katolickiego. Wraz z klęską Napoleona w wojnie z Prusami w 1870 r. kończy się cesarstwo i zaczyna okres republiki. Wcześniej jednak została proklamowana w Paryżu Komuna i w wydanym dekreście 2 kwietnia 1871 r. nazwała kler katolicki współnikami w zbrodni i obarczyła winą klęski w wojnie z Prusami. Kościół musi zostać oddzielony od państwa, zostaje zlikwidowany budżet wyznań, następuje konfiskata majątków zakonnych i wycena dóbr kościelnych, które ulegają konfiskacie⁹.

Gdy w 1879-1880 republikanie doszli do władzy, antyklerykalizm był ich priorytetem programowym, uchwalono szereg ustaw antyklerykalnych. Kościół nie mógł przyjąć i zaakceptować takiego ustawodawstwa, dlatego też rządzący w 1904 zrywają stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską, zaś w 1905 r. ustanawiają nowy ustrój we Francji rozdziału państwa i Kościoła. Fundament nowego prawa znajdujemy w dwóch pierwszych artykułach ustawy z 1905 r. Nowa Republika gwarantuje wolność publicznego kultu, lecz jednocześnie w odniesieniu do wszystkich kościołów zlikwidowany został status „kościół uznanych”. W myśl tego zapisu kościoły przestały być instytucjami publicznymi i musiały stać się częścią sektora prywatnego. Republika nie uznaje i nie ponosi finansowych kosztów wobec żadnego kultu, w budżecie wykreślona zostaje rubryka dotycząca kultów religijnych. Owszem będzie możliwa pomoc finansowa na działalność kulturalną, a także dla tych, którzy pozostają w określonych miejscach, tj. przytułki, szkoły, hospicja, jednostki wojskowe i więzienia. Ustawa z 1905 r. nie dotyczyła kościoła w trzech departamentach wschodniej Francji: Haut-Rhin, Bas-Rhin i Moselle, gdyż w tym czasie znajdowały się po władzę Niemiec, a po powrocie do Francji w 1918 r. utrzymano w nich lokalne ustawodawstwo. Zatem prawodawstwo Alzacji i Mozeli utrzymało system kościołów uznanych, wspieranych przez państwo i prawo z 1905 r. nie jest wobec nich stosowane¹⁰.

Ustawę z roku 1905 zaakceptowali Protestanci i Żydzi, zaś Kościół katolicki w osobie papieża Piusa X odrzucił ją, zakazując jednocześnie biskupom

⁸ Por. G. Kucharczyk, *Kielnią i cyrklem...*, dz. cyt., s. 20-21.

⁹ Por. S. Edwards, *The Paris Commune 1871*, London 1971, s. 283-290.

¹⁰ Por. B. Basdevant-Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji*, w: *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, red. G. Robbers, tłum. J. Lopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007, s. 125-126.

tworzenia *stowarzyszeń kultowych* twierdząc, iż podważają one zasadę władzy w Kościele. Problem został rozwiązany dopiero w 1923 r. za czasów papieża Piusa XI, który zgodził się – równocześnie i państwo francuskie – na utworzenie *stowarzyszeń diecezjalnych*, które podlegają władzy biskupa¹¹.

Fundamentalne zasady, które zostały sprecyzowane w Ustawie z 1905 r. zostały kolejno potwierdzone przez Konstytucję z 1946 i 1958 r.: zasada neutralności światopoglądowej i laickości. W Konstytucji z 1958 r. czytamy: „Francja jest Republiką niepodzielną, świecką, demokratyczną i socjalną. Zapewnia ona równość wobec prawa wszystkim obywatelom bez względu na pochodzenie, rasę lub religię. Respektuje wszystkie przekonania. Jej organizacja jest zdecentralizowana”¹². Zasada, o którą przez wieki walczone i za którą przelewano krew, która była laickością legislacyjną w Ustawie 1905 r. teraz przekształca się w laickość konstytucyjną. Państwo francuskie wpisało laickość do konstytucji, a Kościół ten fakt zaakceptował. „Faktycznie Kościół stopniowo nawracał się na laickość (co umożliwiło niemal powszechną zgodę, a w konsekwencji jej konstytucjonalizację: Francja jest republiką laicką). Powoli dostrzegł w tym ochronę, a przynajmniej rodzaj tamy dla dechrystianizacji społeczeństwa, gwarancję, że rozdział nie będzie się dokonywał w kierunku neogallikańskim, czyli przez dominację państwa, które w przeciwieństwie do monarchii *ancien régime*’u nie ucieleśniało już w swoich oczach zasady chrześcijańskiej, jak niegdyś królowie „z nadania Boskiego”. Oznacza to, że Kościół coraz bardziej utożsamiał laickość raczej z postawą neutralności państwa niż z rozdziałem w ścisłym tego słowa znaczeniu”¹³. Jakkolwiek wprowadzono zasadę nieuznawania kościołów, to jednak trudno było je wyeliminować w ogóle z rzeczywistości państwowej, tak więc podmioty wyznaniowe istnieją, działają podlegając określonym przepisom prawa, wśród nich znajdujemy: stowarzyszenia religijne i diecezjalne, zakony, kongregacje, różnego rodzaju ruchy religijne, a także instytucje kościelne świadczące usługi socjalne¹⁴.

2. Laicyzacja szkoły francuskiej

Kościół we Francji przez cały okres *ancien regime*’u posiadał dominującą pozycję i sprawował kontrolę nad szkolnictwem, ośrodki edukacyjne podlegały biskupom lub przełożonym zakonnym, kościół czuwał nad prawowiernością

¹¹ Por. P. Ognier, *La laïcité française...*, dz. cyt., s. 38.

¹² *Constitution de la République française du 4 octobre 1958*, La constitutionnelle nr 95-880 du 4 août 1995; tekst polski konstytucji w: *Konstytucja Francji z 4 października 1958 r.* (według stanu prawnego na dzień 1 stycznia 2005 r.), wstęp i tłum. W. Skrzydło, Warszawa 2005, s. 33. W pierwotnym tekście Konstytucji obecny artykuł pierwszy stanowił ust. 1 artykułu 2; ustawą konstytucyjną nr 95-880 z 4 sierpnia 1995 r. pierwotny tekst artykułu pierwszego został uchylony i zastąpiony ww. Obecne brzmienie artykułu ten uzyskał w wyniku nowelizacji dokonanej ustawą konstytucyjną nr 2003-276 z 28 marca 2003 r.

¹³ G. Haarscher, *Laickość*, Warszawa 2004, s. 26-27.

¹⁴ Por. B. Basdevant-Gaudemet, F. Messmer, *Les établissements de santé e les institutions d'assistance confessionnels en France*, *Revue de Droit canonique*, 52(1)2002, s. 187-213.

nauczania i cenzurował książki. Dzisiaj powiedzielibyśmy, iż Kościół miał pozycję monopolistyczną. I z tą uprzywilejowaną pozycją postanowiła zaważyć rewolucja, pozbawiając Kościół władzy nad szkołami, przepisami *Konstytucji cywilnej kleru*. Potem w 1793 r. uchwałą Konwentu wprowadzono wolność nauczania, w myśl której każdy mógł otworzyć szkołę spełniając warunki prawa¹⁵. Sytuacja zmieniła się wraz z Ustawą z 1806 r., gdy to został powołany do istnienia Uniwersytet Cesarski, który rezerwował dla państwa monopol edukacyjny. Kościół katolicki dalej odgrywał rolę w działalności publicznego sektora oświatowego, szczególnie w nauczaniu szczebla średniego i wyższego, ale już pod ścisłą kontrolą władz państwowych¹⁶.

Aby lepiej zrozumieć istotę procesu laicyzacji szkoły we Francji potrzeba zrobić rozróżnienie na szkoły publiczne i prywatne.

A.) Szkoły publiczne. Kościołowi postawiono warunek, że w swoich szkołach musi zapewnić ten sam poziom wiedzy, co szkoły państwowe, czym ograniczono jego władzę nad szkolnictwem. W szkołach została wprowadzona „pozytywna moralność”, za co odpowiadał minister oświecenia (wówczas J. Ferry¹⁷). Wprowadzono także wychowanie moralne i obywatelskie, które zastąpiło wychowanie religijne, usunięto symbole religijne, usuwano – częściowo zostawiając, ale nakazując dyskretną działalność – prefektów ze szkół. Ustawa z 1882 r. stanowiła, że nauka religii w szkołach publicznych powinna się odbywać poza zabudowaniami szkoły. Następnie zapis zmieniono, że nie powinna odbywać się w godzinach lekcyjnych w danej szkole. Zapisy te dotyczyły tylko szkół podstawowych i średnich, nie dotyczyły szkolnictwa wyższego. Wreszcie ustawą z 1886 r. zarządzono, że w szkołach podstawowych będą uczyć tylko nauczyciele świeccy¹⁸. Jak bardzo laicyzacja szkoły utożsamiana była z działaniami antykatolickimi świadczą słowa ministra oświecenia: „Republika potrzebowała, według Ferry’ego, nie tylko laickiej tradycji. Potrzebowała czegoś więcej – laickiej religii. Dla nas i dla języka francuskiego – mówił Ferry w 1881 r. w parlamencie – słowo „laicki” nie jest przeciwieństwem słowa „religijny”, ale przeciwieństwem słowa „kościelny”. Istnieje laicka religia, podobnie jak istnieje religia kościelna. A jeśli ta laicka religia nie jest podstawą naszej moralności, przynajmniej jest jej ukoronowaniem”¹⁹.

Ustawodawstwo XIX wieku ostatecznie nadało świecki charakter szkołom publicznym²⁰. W szkołach podstawowych nie naucza się religii, ale szkoła za-

¹⁵ N. Fontaine, *La liberté d'enseignement, guide juridique de l'enseignement associé à l'Etat par le contrat*, Paris 1980, s. 665.

¹⁶ R. Labrusse, *La question scolaire en France, coll. „Que sais-je?”*, Paris 1997, s. 30-38.

¹⁷ Jules Ferry pełnił funkcję premiera Francji, ponadto dwukrotnie był ministrem oświecenia, za którego czasów zrealizowaną pierwszą falę laicyzacji szkolnictwa; 4.II.1879-14.XI.1881 oraz 30.I.1882-20.XI.1883 r.

¹⁸ N. Allieu, *Laïcité et culture religieuse à l'école*, Paris 1996, s. 24-25.

¹⁹ G. Kucharczyk, *Kielniq i cyrklem...*, dz. cyt., s. 66.

²⁰ Szerzej na temat nauczania laickiego w szkole zob. H. Pena-Ruiz, *Qu'est-ce que la laïcité?*, Éditions Gallimard 2003, s. 77-122.

pewnia jeden dzień w tygodniu, – w praktyce środa jest dniem wolnym od zajęć – aby rodzicom umożliwić zorganizowanie nauki religii poza szkołą. Szkoły średnie – od czasów Napoleona – tworzą licea dla chłopców z integralną częścią duszpasterstwa, zaś potem ustanowiono takowe dla dziewcząt. Instytucje te przewidywały posiadanie przez te placówki nauczycieli religii. Od 1905 r. zniesiono nauczycieli kościelnych, pozostawiając duszpasterstwa, ale państwo nie pokrywa kosztów ich funkcjonowania. W różny sposób funkcjonuje to dzisiaj; zasadniczo stanowiska są tworzone przez dyrektora szkoły na życzenie rodziców, a koszty pokrywane są częściowo przez rodziców i przez diecezje²¹. Jak już było wspomniane powyżej w departamentach Alzacji i Lotaryngii obowiązuje prawo z 1871 r. Nauka religii nauczana jest w szkołach publicznych podstawowych i średnich, stanowi część ogólnego programu nauczania a nauczyciele są opłacani przez państwo²².

B.) Szkoły prywatne. W myśl zasady o wolności oświaty, która stała się zasadą konstytucyjną mogły we Francji funkcjonować szkoły prywatne. Szkolnictwo prywatne musi współistnieć z wielkim systemem szkolnictwa publicznego, który został ustanowiony przez Napoleona w 1806 r. poprzez powstanie Uniwersytetu Cesarskiego. Jednak pojawił się problem na wszystkich szczeblach systemu edukacyjnego z nieautoryzowanymi kongregacjami zakonnymi, których funkcjonowanie nie zostało uznane przez władze państwowe. Duchowieństwo diecezjalne w Konkordacie z 1801 r. zostało dopuszczone do nauczania, zaś zakony musiały na nowo prosić o takowe uprawnienia. Nazywano ich kongregacjami zakazanymi i nikt nie mógł ani kierować zakładem nauczania, ani nauczać. Na przełomie XIX i XX wieku z reguły uprawnień takowych nie udzielano, hołdując zasadzie antyklerykalizmu. Dopiero ustawa z 1942 r. znosi artykuł 14 ustawy z 1901 r., która zakazywała nauczać kongregacjom nieuprawnionym²³. Obecnie szkoły prywatne obejmują swoim nauczaniem 18% wszystkich uczniów, z czego 90% instytucji prywatnych to szkoły katolickie. Od 1959 r., czyli od ustawy Debré szkolnictwo prywatne jest w pełni uznane, i to bez różnicy czy jest wyznaniowe, czy też nie. W szkołach prywatnych można prowadzić nauczanie religii i szkoły te mogą zawierać umowy z państwem, na bazie której państwo wynagradza personel szkoły²⁴.

Również nie bez zamieszania odbyło się, gdy chodzi o nauczanie na poziomie uniwersyteckim. Nowa ustawa o szkolnictwie wyższym, która weszła w życie 18 marca 1880 r. zgodnie z intencjami ustawodawców odbierała Kościołowi katolickiemu – jedynej uprawnionej instytucji – prawo do prowadzenia uniwersytetów, które posiadał od 1875 r. Od czasu ustawy 1880 r. monopol przeszedł na państwo i nauczanie na uniwersytetach ma charakter świecki. Zasadniczo nie istnieją nawet przedmioty religijne czy kościelne, co najwyżej

²¹ B. Basdevant-Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, dz. cyt., s. 134.

²² Tamże, s. 135.

²³ G. Haarscher, *Laickość*, dz. cyt., s. 39-40.

²⁴ B. Basdevant-Gaudemet, *Państwo i kościół we Francji...*, dz. cyt., s. 133-134.

włączone są w ramy innych przedmiotów w bardzo ograniczonym wymiarze. We Francji istnieją jednak uczelnie wyższe katolickie prywatne i funkcjonują one w oparciu o zasady prawa państwowego i kościelnego²⁵.

3. Karta Laickości Szkoły Francuskiej

Po upływie kilku wieków od przeprowadzenia rewolucji francuskiej, gdy we Francji zapoczątkowano wprowadzanie na wszystkich płaszczyznach filozofii laickiej, gdy wpisano uroczyste do konstytucji zasady republiki laickiej, gdzie na polu edukacji przeprowadzono plany wyrugowania ze szkół elementów religijnych, szczególnie związanych z religią katolicką – państwo francuskie no nowo przypomina ideały rewolucji i w szczególny sposób pragnie ich przyswojenia przez francuskich uczniów. W związku z tym dnia 9 września 2013 r. minister edukacji Vincent Peillon²⁶ uroczyste dokonał obwieszczenia i zainaugurował obowiązywalność Karty Laickości Szkoły. Uczynił to w podparyskim liceum im. Samuela Becketa w Créteil w obecności dyrektorów Obserwatorium Laickości oraz powołanych przez ministerstwo placówek walczących z rasizmem. Minister Peillon, który pierwszą kopię zawiesił osobiście, polecił, aby Karta wisiała w każdej szkole w najbardziej wyeksponowanym, centralnym miejscu przy wejściu, a jej odsłonięcie musi mieć uroczysty charakter w obecności uczniów i grona pedagogicznego. I choć Karta nie posiada waloru aktu prawnego normatywnego, to uczyniono wszystko, aby wzbudzić przekonanie, iż w rzeczywistości tak jest. Wraz z momentem ogłoszenia tego dokumentu Ministerstwo Edukacji Francji wydało Kartę z komentarzem oraz szereg instrukcji wyjaśniających, tłumaczących i interpretujących nie tylko treść Karty, ale i wszystkie okoliczności związane z jej wprowadzeniem i rozumieniem.

Dla podkreślenia istoty i ważności dokumentu jakim jest Karta Laickości Szkoły, na początku umieszczono preambułę. Zwyczajowo jest to wstęp do aktu prawnego o istotnym znaczeniu, gdzie opisuje się okoliczności i cele wydania takiego aktu. Tak więc w preambule do Karty znajdujemy przesłanie, iż

²⁵ P. Coulombel, *Le droit privé français devant le fait religieux depuis la separation de l'Eglise et de l'Etat*, Revue trim. droit civil, 1956, s. 1-54.

²⁶ Vincent Peillon, polityk i filozof, w latach 2012-2014 minister edukacji narodowej. Jego główna działalność na polu politycznym i naukowym to Partia Socjalistyczna. Badacz źródeł francuskiej zasady laickości państwa oraz tzw. filozofii republikańskiej, specjalista analizy myśli socjalistów marksistowskich. W swoim dziele *La Révolution française n'est pas terminée*) opisuje porażkę rewolucji francuskiej, która jego zdaniem nie potrafiła zrewolucjonizować religijności we Francji. W wyniku rewolucji pojęcia „religii” i „wiary” zostały zredefiniowane w stosunku do czasów *ancien régime*, jednak w celu dokończenia rewolucji socjalizm francuski powinien dążyć do ustanowienia nowej religii w miejsce katolicyzmu, który jest, niedostosowany do wolności religią poddaństwa. Nowej religia to socjalizm, który ma uosabiać rewolucję religijną, będącą jednocześnie rewolucją moralną i materialistyczną. Laickość powinna być właściwą religią francuskiej Republiki demokratycznej i socjalnej. Por. V. Peillon, *La Révolution française n'est pas terminée*, Paryż 2008, s. 171-195.

Naród francuski wierzy i ufa misji jaką pełni szkoła w społeczeństwie. A misja ta nierozłącznie powiązana jest z wartościami Republiki zapisanymi w Konstytucji; niepodzielna, laicka, demokratyczna i socjalna. Szkoła więc ma za cel przekazanie tych wartości jako podstawowych i fundamentalnych. Tylko szkoła, i to szkoła republikańska jest w stanie przekazywać te wartości dla dobra wspólnego wszystkich obywateli. Misja nauczycieli, personelu i samych uczniów staje się więc niepodzielnie misją pedagogiczną i cywilną²⁷. Zanim przejdziemy do omówienia treści Karty warto zauważyć, iż pomimo preambuły – podkreślającej ważność tego dokumentu - ministerstwo edukacji przed treścią zamieściło wyjaśnienie, mówiąc; Karta nie posiada waloru normatywnego, ale bazuje na tekstach legislacyjnych i rozporządzeniach. Stąd też należy nadać jej wartość dokumentu o założeniach deklaracji i wartości pedagogicznych²⁸.

Karta Laickości Szkoły składa się z 15 artykułów. Pierwszych pięć artykułów dotyczy wartości konstytucyjnych Republiki francuskiej, natomiast kolejnych dziesięć odnosi się bezpośrednio do szkoły. W artykule 1 znajdujemy zapis, który został zaczerpnięty z Konstytucji francuskiej: „Francja jest republiką niepodzielną, laicką, demokratyczną i socjalną. Zapewnia ona równość wobec prawa wszystkim obywatelom. Respektuje wszystkie przekonania”²⁹. Artykuł 1 konstytucji francuskiej przedstawia zasady wspólne dla wszystkich obywateli. Te zasady tworzą podstawy porządku państwa francuskiego³⁰. Konstytucja jest gwarantem, że szkoła respektuje wszystkie przekonania. Wydaje się, iż dosłowne posłużenie się zapisem konstytucyjnym, przepisanie artykułu Konstytucji, ma za zadanie wzmocnić Kartę i oddalić ewentualną krytykę, która będzie interpretowana jako atak na samą Konstytucję.

Artykuł 2: „Republika zapewnia rozdział religii od państwa. Państwo jest neutralne wobec przekonań religijnych i duchowych. Nie ma religii państwowej”³¹. Ten artykuł jest formą przypomnienia ustawy z dnia 5 grudnia 1905 r., która wprowadzała rozdział państwa od kościoła. W konsekwencji kultury były nieuznawane przez państwo i nie ponoszono w związku z tym żadnych wydatków i subwencji. Nie istnieje żadna religia państwowa ani żadna religia oficjalna. Państwo staje się neutralne wobec zagadnienia wiary i wierzeń religijnych i duchowych obywateli. Jest neutralne do momentu, gdy wierzenia religijne zagrażają porządkowi społecznemu, sprawiedliwości oraz zagrażają warto-

²⁷ Ministère de l'Éducation Nationale, *La Charte commentée*, <<http://eduscol.education.fr/cid/73652/charte-de-la-laicite-a-l-ecole.html>>, (dostęp: 23.09.2013).

²⁸ „Ce document propose un commentaire de la phrase de preambule et de chacun des articles de la Charte de la laïcité à l'École. Il explicite le sens des principales notions et thématiques mobilisées dans la Charte. La Charte elle-même n'a pas de valeur normative mais se fonde sur des textes législatifs et réglementaires. L notion de Charte doit être comprise ici au sens d'un écrit solennel à dimension déclarative et pédagogique”.

²⁹ *Constitution de la République française du 4 octobre 1958...*, art. 1.

³⁰ E. Poulat, *Liberté, laïcité, la guerredes deux France et le principe de la modernité*, Le Cerf-Cuja 1987, s. 191-194.

³¹ Ministère de l'Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, art. 2.

ściom republikańskim³². W swojej istocie prawo z 1905 r. przysłużyło się bardzo do wypracowania pojęcia laicyzmu w doktrynie polityczno-socjalnej³³.

Trzeci z kolei artykuł brzmi; „Laickość gwarantuje wolność sumienia wszystkim. Każdy ma prawo do wiary i braku wiary. Laickość umożliwia swobodne wyrażanie swoich przekonań, z poszanowaniem innych w granicach porządku publicznego”³⁴. Laickość gwarantuje wolność religijną obywateli choć określa granice tej wolności podobnie jak już wyżej pisałem o prawie z 1905 w związku z art.2 Karty³⁵. Uwagę zwraca zapis; każdy ma prawo do wiary i braku wiary, bez podania źródła tej wiary lub nie wiary zapis staje się pozbawiony sensu. Wiara lub nie wiara nie zależy przecież od przepisów prawa. Podobnie jak kuriozalnym jest zapis Karty, że *laïcité* pozwala na swobodne wyrażanie wolności przekonań³⁶.

W artykule 4 czytamy: „Laickość umożliwia korzystanie z obywatelstwa, pogodzenie wolności każdego z równością i braterstwem wszystkich w trosce o interes publiczny”³⁷. W świetle tego zapisu laickość jest podstawowym fundamentem pojednania i harmonii społecznej pomiędzy obywatelami. Pozwala każdemu na wyrażanie swojej wolności w harmonii z wolnością innych. W komentarzu czytamy, że to właśnie laickość pozwala na korzystanie obywatelom z wolności, każdemu pojedynczemu obywatelowi gwarantuje największą wolność możliwą do osiągnięcia i w tym samym czasie obywatel musi respektować wolność innych, biorąc pod uwagę zakazy generalne porządku publicznego. Idea laicyzmu pozwala żyć razem w dobrych warunkach³⁸.

Piąty artykuł w sposób uroczysty ogłasza, „że Republika zapewnia w szkołach poszanowanie każdej z tych zasad”³⁹. Szkoła nosi szczególną odpowiedzialność za pielęgnowanie ideałów Republiki. To szkoła formuje dzieci od najmłodszych lat i ma im wpajać poznanie i znaczenie tych ideałów. Szkoła formuje przyszłych obywateli, którzy muszą znać założenia, ideały takie jak wolność, równość i braterskość. I dlatego, że dotyczy to przyszłych obywateli, przyszłego kapitału, Republika zobowiązuje się zapewnić respekt i poszanowanie tych ideałów w każdej szkole⁴⁰. Aby ułatwić uczniom, a przyszłym obywatelom zrozumienie ideałów Republiki minister zadbał o każdy szczegół i w przeddzień ogłoszenia Karty w rozesłanym okólniku zawarł zasady wprowadzania Karty; m.in. nakazał, aby w każdej szkole były widoczne symbole Republiki takie jak flaga francuska, flaga UE oraz wewnątrz szkoły księga Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela. Minister w swoim piśmie podkreślił,

³² Tamże, s. 3.

³³ P. Ognier, *La laïcité française...*, dz. cyt., s. 46-48.

³⁴ Ministère de l'Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, art. 3.

³⁵ Tamże, s. 3-4.

³⁶ J. Bątkiewicz-Brożek, *Wyznawcy Republiki*, „Gość Niedzielny” 38(2013).

³⁷ Ministère de l'Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, art. 4.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, art. 5.

⁴⁰ Tamże.

aby była ona wyłożona w sposób widoczny dla całej wspólnoty szkolnej, z podkreśleniem miejsca centralnego przy wejściu, jako miejsca uprzywilejowanego⁴¹.

W odróżnieniu od pierwszej grupy pięciu artykułów, które skupiały się na laickości Republiki, drugą grupę przepisów Karty stanowią 10 artykułów mówiących o laickości szkoły, większość z nich skierowana jest do uczniów, a tylko dwa artykuły bezpośrednie dotyczą pracowników szkoły.

Zapisy Karty starają się eksponować pozytywne wartości, które uczeń dostaje dzięki laickości. Swoiste brzmienie zapisów stwarza trudności interpretacyjne w ścisłym sensie prawnym; *laïcité* zapewnia uczniom dostęp do wspólnej kultury i dzielenie się nią (art. 7), *laïcité* pozwala uczniom korzystać z wolności słowa... (art. 8), *laïcité* oferuje swoim uczniom warunki do kształtowania ich osobowości, ćwiczy ich wolę i umożliwia naukę bycia obywatelem... (art. 6)⁴². Sformułowania z tych artykułów niosą w sobie przede wszystkim ciężar zapisu ideologicznego, który w danym momencie zostaje uznany przez wprowadzających Kartę za jedynie słuszny. Takie ustawienie problem uwidacznia, że problem laickości szkoły we francuskim systemie oświatowym ciągle rozgrywa się pomiędzy uniwersalizmem a partykularyzmem, pomiędzy jednością narodową a prawem do posiadania innych poglądów. Szkoła francuska przejęła ukształtowaną podczas rewolucji ideę świeckości i do czasów współczesnych cały wysiłek skupia się na pielęgnowaniu tej idei. Jedyna forma poznania świata, korzystania z wolności i ukształtowania osobowości to szkoła republikańska. Wszyscy obywatele podlegają obowiązkowi edukacji, najlepiej w szkole republikańskiej, ale nie chodzi tu o chęć kształcenia całego narodu, lecz o realizowanie projektu wychowania obywatela wierzącego tylko w Republikę⁴³.

System szkolnictwa stworzony został przez kościół katolicki, lecz dzięki wysiłkom i dokonaniom rewolucji odebrano duchowieństwu nauczanie w szkole, w konsekwencji funkcje te przejęli nauczyciele świeccy. Szkoła republikańska, państwowa to szkoła świecka i tylko taka jest szkołą nowoczesną⁴⁴. W tak zdefiniowanej szkole, nauczanie ma charakter świecki. Dla zapewnienia

⁴¹ Ministère de l'Éducation Nationale, *Charte de la laïcité à l'École: Valeurs et symboles de la République, Enseignements primaire et secondaire*, Circulaire nr 2013-144 z dnia 6 września 2013 r., punkt II.

⁴² Art. 6. „Laïcité offre à tous les élèves les conditions de formation de leur personnalité, leur liberté d'expression et leur apprentissage de la citoyenneté. Elle protège les élèves contre le prosélytisme et les pressions de toute nature, et garantit l'égalité de traitement de tous les élèves, quelle que soit leur religion ou leur conviction. Elle assure à tous les élèves l'accès à la culture commune et à la culture de leur pays, à la connaissance de l'histoire de France et de l'histoire des civilisations, à la connaissance des langues vivantes, à la connaissance des arts et de l'histoire de l'art, à la connaissance de la géographie, à la connaissance de l'environnement, à la connaissance de la science et de la technologie, à la connaissance de la vie sociale et de la vie économique, à la connaissance de la vie culturelle et de la vie intellectuelle, à la connaissance de la vie politique et de la vie démocratique, à la connaissance de la vie juridique et de la vie administrative, à la connaissance de la vie internationale et de la vie européenne, à la connaissance de la vie mondiale et de la vie universelle.” Art. 7. „Laïcité garantit à tous les élèves l'accès à la culture commune et à la culture de leur pays, à la connaissance de l'histoire de France et de l'histoire des civilisations, à la connaissance des langues vivantes, à la connaissance des arts et de l'histoire de l'art, à la connaissance de la géographie, à la connaissance de l'environnement, à la connaissance de la science et de la technologie, à la connaissance de la vie sociale et de la vie économique, à la connaissance de la vie culturelle et de la vie intellectuelle, à la connaissance de la vie politique et de la vie démocratique, à la connaissance de la vie juridique et de la vie administrative, à la connaissance de la vie internationale et de la vie européenne, à la connaissance de la vie mondiale et de la vie universelle.” Art. 8. „Laïcité garantit à tous les élèves l'accès à la culture commune et à la culture de leur pays, à la connaissance de l'histoire de France et de l'histoire des civilisations, à la connaissance des langues vivantes, à la connaissance des arts et de l'histoire de l'art, à la connaissance de la géographie, à la connaissance de l'environnement, à la connaissance de la science et de la technologie, à la connaissance de la vie sociale et de la vie économique, à la connaissance de la vie culturelle et de la vie intellectuelle, à la connaissance de la vie politique et de la vie démocratique, à la connaissance de la vie juridique et de la vie administrative, à la connaissance de la vie internationale et de la vie européenne, à la connaissance de la vie mondiale et de la vie universelle.”

⁴³ F. Doubet, *La laïcité dans les mutations de l'école*, w: *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*, red. M. Wieviorka, Paris 1997, s. 102-104.

⁴⁴ B. Charlot, *De l'éducation nationale à l'insertion professionnelle: les mutations du système scolaire*, w: *Integration & exclusion dans la société française contemporaine*, red. G. Ferreol, Lille 1997, s. 345-351.

uczniom najbardziej obiektywnego otwarcia się na różne światopoglądy, żadne zagadnienie nie może być z góry wykluczone z obszaru badania naukowego i pedagogicznego. Dla ułatwienia wprowadzania Karty w nauczanie szkolne nauczyciele otrzymali okólnik ministerstwa edukacji narodowej, w którym zostały zdefiniowane słowa-kłucze Karty i program nauczania. W piśmie wyszczególniono 11 pojęć, które służą realizacji stawianego celu, są to: obywatel, wiara, kultura, obowiązek, dyskryminacja, prawo, równość, laickość, wolność, religia i Republika. Każde ze słów-kłuczy jest przypisane do cyklu szkolnego i opisane według przedmiotu nauczania. Religia została wpisana w historię i filozofię⁴⁵. Ministerstwo pisząc o laickości szkoły podkreśliło jednak dwie racje, dla których religia jest brana pod uwagę w nauczaniu. Po pierwsze respektowana jest wolność przekonań i wierzeń religijnych uczniów, a po drugie, religia jest ważnym elementem kultury, którą uczeń powinien poznać⁴⁶.

Jednak ten artykuł kończy się zapisem; „uczniowie nie mogą powołać się na przekonania religijne i polityczne, aby zakwestionować prawa nauczyciela do poruszania określonych tematów na lekcji”⁴⁷. W laickiej szkole nauczyciele przekazują wartości kultury ogólnej, wiedzę naukową i doświadczenia obiektywne, bez brania pod uwagę jakichkolwiek uwarunkowań i przekonań osobistych, czy to religijnych czy politycznych. Zapis, o którym powyżej, otwiera zagadnienie traktowania religii jako faktu prywatnego, który ani od strony pozytywnej ani negatywnej nie może zaistnieć w środowisku szkolnym. Uczniowie nie tylko nie mogą w żaden sposób kwestionować przekazu wiedzy powołując się na religię, ale i – co wynika z artykułu 13 – nie mogą odmówić przestrzegania obowiązujących w szkole zasad, powołując się na swoją religię. Czasy pobierania nauki to czas formowania się osobowości i tożsamości ucznia w szkole laickiej, w której nie mogą być akceptowane jakiegokolwiek reguły religijne. W laickiej szkole nikt nie może postępować zgodnie z zasadami swojej religii a przeciwnie do zasad szkoły Republiki.

Argumenty zakazujące obecności religii w szkole znajdują dalej swoje zwieńczenie w artykule 14: „W szkołach publicznych reguły życia w różnych dziedzinach, jak określono w przepisach wewnętrznych, wyrażają szacunek dla świeckości. Noszenie symboli lub ostentacyjne posiadanie oznak religijnych przez uczniów jest zabronione”⁴⁸. Ministerialny komentarz na temat artykułu czternastego odnosi się praktycznie do podkreślenia, iż cała szkoła jest jedną wielką przestrzenią, w której jest miejsce tylko dla idei laickich. Wylicza ministerstwo; klasy, korytarze, miejsca rekreacji, sale gimnastyczne każde z nich jest „c’est à chaque fois un aspect particulier du principe général de laïcité qui

⁴⁵ Ministère de l’Éducation Nationale, *Les mots-clefs de la Charte et les programmes d’enseignement*, http://cache.media.eduscol.education.fr/file/Actu_2013/06/4/Mots_cles_de_la_charte_et_programmes_d_enseignements_270064.pdf, (dostęp: 23.11.2014).

⁴⁶ Ministère de l’Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, art. 10.

⁴⁷ Ministère de l’Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, art. 12.

⁴⁸ Tamże, art. 14.

est en jeu⁴⁹. Zakaz noszenia symboli religijnych we francuskiej szkole jest skutkiem kryzysu wywołanego w latach dziewięćdziesiątych przez grupę uczennic muzułmańskich, które odmówiły zdejmowania chust w szkole publicznej. Pojedyncze próby rozwiązania nie przynosiły efektu, co doprowadziło do uchwalenia w 2004r. Ustawy regulującej na podstawie zasady laickości noszenie symboli i ubioru uzewnętrzniających przynależność religijną w szkołach podstawowych i liceach publicznych⁵⁰. W ślad za ustawą minister edukacji wydał okólnik, w którym określono, że ostentacyjne uzewnętrznienie swej przynależności religijnej przez symbol ma miejsce wtedy, gdy prowadzi ono „do natychmiastowej identyfikacji przynależności religijnej”⁵¹. W związku z tym, noszenie jakiegokolwiek rodzaju chusty jest zakazane. W przypadku innych oznak religijnych, takich jak krzyżyk czy Gwiazda Dawida dopuszczone jest dyskretne noszenie w przestrzeni szkolnej, jednak czy jest ono ostentacyjne czy nie, zależy od oceny administracji szkolnej⁵².

Problem noszenia symboli religijnych, który próbowano rozwiązać za pomocą tworzenia nowego prawa zakazującego obecności tych symboli w przestrzeni szkoły czy szerzej w przestrzeni publicznej nie wynikał z chęci prozelityzmu w szkole ani z chęci występowania przeciw zasadzie laicyzmu lecz miał swoje źródło w braku procesów integracyjnych w szkole⁵³. Jest to szerszy problem związany z potrzebą uznania przez szkołę tożsamości uczniów urodzonych poza Francją. Problem zakazu noszenia symboli religijnych odsłonił brak procesów integracyjnych w szkole francuskiej. Jednak zamiast podjąć próby dialogowego rozwiązania problemu integracji w szkole, w wielu przy-

⁴⁹ Tamże, s. 11.

⁵⁰ Loi n 2004-228 du 15 mars 2004 *encadrant, en application du principe de laïcité, le port de signes ou de tenues manifestant une appartenance religieuse dans les écoles, collèges et lycées publics*. NOR: MENX0400001L, version consolidée au 08 février 2015.

⁵¹ Circulaire n 2004-084 Du 18-5-2004 JO du 22-5-2004, *Respect de la Laïcité. Port de signes ou de tenues manifestant une appartenance religieuse dans les écoles, collèges et lycées publics*. Tekst w j. polskim *Okólnik z 18 maja 2004 r. w sprawie wprowadzenia w życie ustawy z 15 marca 2004 r. dotyczącej znaków religijnych w szkołach publicznych*, tłum. M. Zawisła, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 4(2012), s. 161-176.

⁵² J. Falski, *Wokół zakazu symboli religijnych we francuskiej szkole publicznej*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 12, s. 50.

⁵³ 11 października 2010 r. wprowadzono kolejną Ustawę zakazującą zakrywania twarzy w miejscach publicznych, precyzowała ona, że żadna osoba nie może w miejscu publicznym nosić tak zaprojektowanego stroju czy ubrania, które zasłania w całkowity sposób twarz. LOI n 2010-1192 du 11 octobre 2010 *interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public*. Jako konsekwencję tak ustanowionego prawa 11 października 2010 r. dokonano nowelizacji kodeksu karnego. Wprowadzono do kodeksu penalizację łamania tego zakazu w sytuacjach, gdy ma to charakter nagminny, rażący i ekspansywny. Article 225-4-10. Créé par LOI n 2010-1192 du 11 octobre 2010 - art. 4: Le fait pour toute personne d'imposer à une ou plusieurs autres personnes de dissimuler leur visage par menace, violence, contrainte, abus d'autorité ou abus de pouvoir, en raison de leur sexe, est puni d'un an d'emprisonnement et de 30 000 € d'amende. Lorsque le fait est commis au préjudice d'un mineur, les peines sont portées à deux ans d'emprisonnement et à 60 000 € d'amende.

padkach - w imię obrony ideałów rewolucyjnych – wydalano uczniów ze szkoły. Paradoksalnie spowodowało to iż symbole religijne i przejawy religijności wśród młodzieży szkolnej urosły do rangi odwagi⁵⁴.

W Karcie znajdujemy również dwa artykuły odnoszące się do pracowników szkoły. Cały personel szkoły w swoich działaniach - czytamy o tym w artykule 10 - powinien przekazywać sens i istotę laickości. Wielopłaszczyznowość życia szkolnego i mnogość jego uczestników stwarza okazję do życia zgodnego z pedagogiką laicką. Tak realizowana pedagogika w kontekście wartości laickich powinna być przekazana do wiadomości rodziców. Na pracownikach szkoły ciąży obowiązek zapoznania rodziców/rodziny z ideałami wprowadzanej w życie Karty. Wówczas będzie możliwy dialog i owocna współpraca pomiędzy rodziną ucznia a szkołą⁵⁵. Podczas procesu nauczania pracownicy mają obowiązek zachowania neutralności, nie wolno im okazywać swoich przekonań politycznych oraz religijnych w trakcie zajęć szkolnych. Taki obowiązek ciąży na nich już od pierwszego momentu zatrudnienia, gdyż pracownicy szkoły są urzędnikami publicznymi państwa laickiego. Tak sformułowana neutralność nie jest prostym i zwykłym synonimem neutralności, ona musi zawierać przekonanie osobiste o misji pracowników szkoły w przekazie podstawowych zasad i idei Republiki. Nigdy więc nie może mieć miejsce wyróżnienie kogoś lub poróżnienie pomiędzy pracownikami wynikające z przekonań osobistych, politycznych czy religijnych. Taki porządek nie stoi, paradoksalnie, w sprzeczności do zasad Republiki i Konwencji Praw Człowieka i Obywatela mówiących o poszanowaniu przekonań każdego człowieka⁵⁶.

Karta rozpoczyna się preambułą mówiącą o celu i zadaniach jakie przed nią stoją, zaś kończy się wezwaniem skierowanym do wszystkich uczniów. Aby, poprzez swoje myślenie i swoje działania uczniowie zadbali o zapewnienie zasad laickości na terenie szkoły⁵⁷. Uczniowie w realizowaniu zadania nałożonego na nich przez Kartę, wspólnie z pracownikami powinni w sposób aktywny, a nie pasywny podejmować i realizować twórcze inicjatywy ożywiającej ideę laickości w szkole. Tak realizowana laickość szkoły otwiera w niej przestrzeń dialogu i formuje obywateli Republiki.

4. Znaczenie Karty

V Republika francuska jest dziś punktem odniesienia dla innych krajów europejskich i nie tylko, jak walczyć i realizować wymiar laicki społeczeństwa. Niewątpliwie szkoła francuska była – od czasów rewolucji – polem walki o wpływy pomiędzy Kościołem a republikanami. Wraz z Ustawą z 1905 r. definitywnie walka została wygrana i ideały laickości zagościły w szkolnych

⁵⁴ A. Semprini, *Le multiculturalisme*, Paris 1997, s. 15-22.

⁵⁵ Ministère de l'Éducation Nationale, *La Charte commentée...*, s. 8-9.

⁵⁶ Tamże, s. 9.

⁵⁷ Tamże, art. 15.

progach. Karta Laickości Szkoły wprowadzona we wrześniu 2013 r. ma za zadanie odświeżyć, wzmocnić, odczytać na nowo i jeszcze raz przybliżyć uczniom ideały rewolucyjne. Szkoła zawsze jest miejscem wychowywania pokoleń, stąd też jak widzieliśmy powyżej akcent położono na wychowanie przyszłego pokolenia w duchu laickim. Laickość jako fundament i podstawowa wartość w świecie edukacji odmieniana jest w Karcie na wiele sposobów. Zmiany społeczne i wielokulturowość społeczeństwa francuskiego były argumentami, które doprowadziły do powstania i wprowadzania Karty. Do rządzących dotarło z jednej strony to, iż pojęcie i rozumienie laickości nie jest już dla wszystkich uczniów takie oczywiste. Z drugiej strony nauczyciele nie potrafią rozwiązać problemów swoich uczniów. Problem niezrozumienia uczniów jest problemem niezrozumienia środowisk, z których pochodzą. Zatem po raz kolejny w historii obserwujemy, że istotne wartości wynosi się przede wszystkim z domu rodzinnego i własnego środowiska. Szkoła jakkolwiek bardzo istotna, pozostaje wtórna wobec tych wartości. Młode pokolenie uczniów z rodzin imigrantów w szkole spotyka modele życia francuskiego społeczeństwa i nakazana im jest integracja z nimi przy zignorowaniu faktu wzajemności. Ci natomiast uczniowie oczekują, że również ich modele życia, które wynieśli ze swoich środowisk będą co najmniej zaakceptowane⁵⁸. Kryzys laickości szkoły francuskiej i dyskusja jaka temu towarzyszyła doprowadziła do powstania Karty.

Istotnym znaczeniem Karty – w mniemaniu twórców – jest odpowiedź na rozwiązanie konfliktów, jakie powstają przy okazji marginalizacji grup religijnych. Tak właśnie wyznawcy islamu zareagowali na ogłoszenie Karty. To oni odczytali, że Karta wprowadzona jest przeciwko nim, aby po raz kolejny usprawiedliwić zakazy formułowane pod ich adresem. Wcześniej w 2004 r. wprowadzono zakaz noszenia chust muzułmańskich w szkołach, aby rozwiązać problem z symbolami religijnymi. Zakaz ten nie rozwiązał problemu, a zrodził nowe np. dotyczące menu w stołówkach szkolnych. Dla współczesnego młodego pokolenia nie wystarczają tłumaczenia zapisane w aktach prawnych. Młodzież w swoim postępowaniu jest bezkompromisowa i radykalna i pragnie szkoły, która będzie miejscem współtworzenia i współżycia.

Wprowadzenie Karty nie jedynym elementem działań francuskich władz przypominających na nowo zdobycze rewolucji. W 2011r. Izba wyższa parlamentu przyjęła rezolucję o ustanowieniu Narodowego Dnia sekularyzmu, który będzie obchodzony 9 grudnia każdego roku⁵⁹. Minister V. Peillon ogłosił już

⁵⁸ A. Vasquez, *L'école française et les enfants d'étranger. L'évolution d'une problématique*, w: *La recherche interculturelle*, red. J. Retschitzky, M. Bossel-Lagos, P. Dasen, Paris 1989, t. 2, s. 287-289.

⁵⁹ „Le 19 novembre dernier, l'Observatoire de la laïcité a adopté un avis visant à instituer une « *journée nationale de la laïcité* » le 9 décembre de chaque année, date anniversaire de la loi du 9 décembre 1905 de séparation des Églises et de l'État. Il rejoint ainsi la résolution du Sénat adoptée le 31 mai 2011 et la proposition de résolution enregistrée à la présidence de l'Assemblée nationale le 28 mars 2013. <<http://archives.gouvernement.fr/ayrault/sites/default/files/fichiers/communiqué-journee-nationale.pdf>>, (dostęp: 23.11.2014).

w 2012r, że od roku szkolnego 2015 zostanie wprowadzony nowy przedmiot moralność świecka⁶⁰. Ostatnim akcentem działań nowej minister edukacji Najat Vallaud-Belkacem⁶¹ w obronie laickości jest zaprezentowany program *Wielka mobilizacja szkoły w obronie wartości Republiki*⁶². W płomiennym wystąpieniu telewizyjnym minister zaprezentowała program, na który składa się 11 sposobów, dzięki którym odkrywa się walory i piękno laickości.

Karta uświadamia, że szkoła francuska przeżywa poważny kryzys. Wprowadzenie Karty, nowego przedmiotu moralności laickiej, organizowanie mobilizacji w obronie wartości Republiki jest próbą rozwiązania problemu z pominięciem istotnych argumentów. „Mimo że współczesne kłopoty ze świeckością szkół publicznych we Francji wiążą się z destabilizacją modelu szkół republikańskich, świeckość szkoły nie stanowi problemu centralnego, ogólnego, którego rozwiązanie może doprowadzić do zażegnania kryzysu. Jest on elementem złożonej sytuacji wynikającej z postępującego wewnętrznego zróżnicowania społeczeństwa francuskiego, antagonizacji przedstawicieli poszczególnych grup społecznych.”⁶³. Nie zauważanie lub ignorowanie realnych problemów młodzieży szkolnej i środowisk, z których wywodzą się może doprowadzić do rozumienia, że i owszem laickość jest wartością samą w sobie, ale i tylko dla samej siebie a nie jest instrumentem współzycia i jedności różnych wartości.

Życie francuskiego społeczeństwa realizującego ideały rewolucji zostało zakłócone przez imigrantów, którzy również posiadają życiowe ideały. Struktura ekonomiczna domagała się obecności imigrantów i w tej materii przyznawano im wiele praw. Poza polem ekonomicznym nie tylko nie przyznawano im praw, nie tylko nie chciano ich religii i zwyczajów, co zakazano im – w imię poprawności politycznej – ich uzewnętrzniania w kraju, który kazano im nazywać ojczyzną. Analogicznie proces przebiega na polu edukacyjnym. Jednak zamiast osłabienia procesu identyfikacji ze swoimi wartościami, z imigrantów ukształtowała się nowa grupa społeczeństwa francuskiego przywiązującego wagę do czynnika tożsamościowego. Zignorowanie problemu spowoduje, że odwrotny sens będą miały słowa ministra edukacji głoszące, że: „Laickość to wojna. Nie przeciwko komukolwiek, ale na korzyść wszystkich”⁶⁴.

⁶⁰ < <http://www.education.gouv.fr/cid71583/morale-laique-pour-un-enseignement-laique-de-la-morale.html>>, (dostęp: 23.11.2014).

⁶¹ Najat Vallaud-Belkacem dnia 25 sierpnia 2014r. została powołana na urząd ministra edukacji narodowej, szkolnictwa wyższego i badan naukowych.

⁶² Grande mobilisation de l'École pour les valeurs de la République, <<http://www.education.gouv.fr/cid86129/grande-mobilisation-de-l-ecole-pour-les-valeurs-de-la-republique-lancement-des-assises.html>>, (dostęp: 30.01.2015).

⁶³ P. Grzybowski, *Świeckość szkoły we francuskim systemie oświatowym – wokół dylematów edukacji międzykulturowej*, w: *Kwestie wyznaniowe w społeczeństwach wielokulturowych*, red. T. Lewowicki, A. Różańska, U. Klajmon, Cieszyn 2002, s. 41.

⁶⁴ Le Monde, 9.09.2013. <http://www.lemonde.fr/politique/article/2013/09/09/la-charte-sur-la-laicite-remporte-une-large-adhesion-politique_3473625_823448.html>, (dostęp: 23.11.2014).

SIGNIFICANCE OF THE SECULARISM CHARTER OF THE FRENCH SCHOOL

Summary

The French Revolution sought to discover the way to view freedom. At the end of the Revolution, they proclaimed the *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*. In French society, these fruits of the Revolution were considered something sacred. Paradoxically, in a country that did so much to cleanse public life of religious factors, the same state has begun to create a religion of the state. All of the process after the Revolution, in particular, the Law of 1905 regarding the separation between the state and the church, has fortified the idea of secularism in French society. This process of the state was introduced in the schools because they wished to construct a society which was entirely secular which believed in the values of the Republic. They therefore made divisions between the public schools and the private ones. The public schools had a secular and a national character. The substantial difference between the schools was that in the public schools, the teaching of religion as a separate subject was expelled and the religious issues in the teaching curriculum was reduced to the minimum. It appeared only as a background in the historical issues.

Commenting on the Charter of Secularism, I seek to respond to the question – what happened which caused them to introduce this Charter of Secularism in the schools? We find the first response in the actions of the young people who want to be respected along with having their religious systems respected. Such problems arose when the French introduced the prohibition of religious symbols. However, the prohibitions did not resolve the problem. They therefore invented and introduced the Charter of Secularism of the French School. This is a kind of new way of presenting the idea of secularism to the students. The Charter was implemented as a way of reinforcing the prohibitions which had been previously introduced. It repeats the ideas which have been presented in the schools since the end of the French Revolution. Looking at the Charter, we have the impression that it is simply a repetition of the same phrases – that it is pure theory that has nothing in common with the reality. However, the French Ministry of Education always creates new initiatives which promote the presence of secularism in the schools. Unfortunately however, they do not look at the problems of the young people. They don't want to understand their identities and especially, their religious identities.

Key words: schooling in France, secularism, secularism of the schools, the Charter of Secularism in the schools in France.